

Mimiczny portret GNIEWU polskiej frazeologii kinematycznej

Oksana Łozińska
Uniwersytet Lwowski
sianialozynska@gmail.com

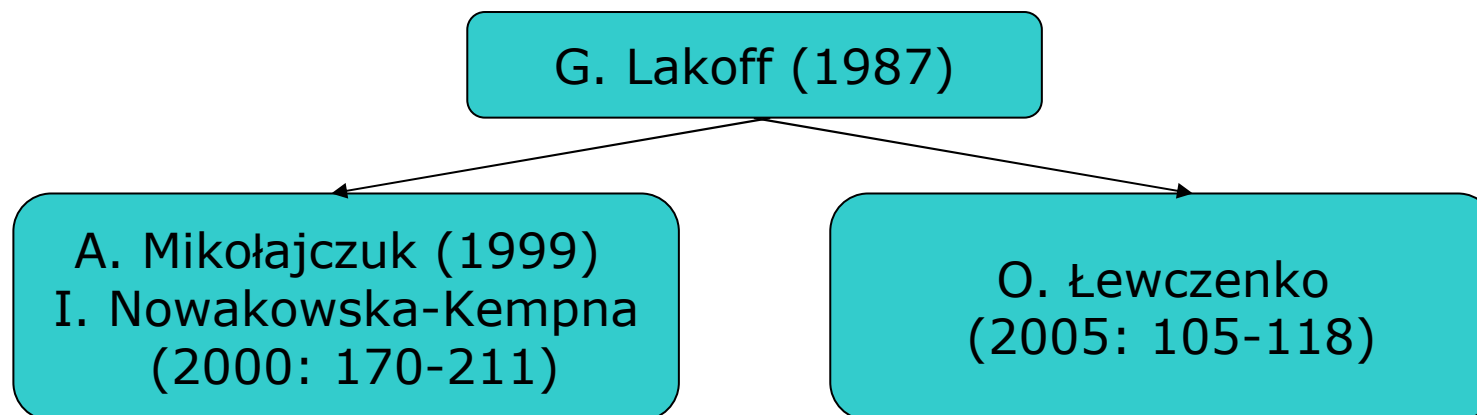

Przedmiot badania

Analiza formalno-semantyczna
związków frazeologicznych (około 75
ZF) na określenie emocji *gniewu*,
których podstawą motywacyjną jest
odpowiedni znak mimiczny.

Współczesny stan badań nad emocją *gniewu*

1. Naiwna teoria fizjologicznych efektów *gniewu*

2. W. Użczenko: strukturalno-semantyczne modele *gniewu*

3. A. Wierzbicka: konceptualizacja gniewu w różnych kulturach

Zadania

Porównywanie dwóch typów komunikacji – werbalnej i niewerbalnej:

- ujawnienie sposobu idiomatyzacji znaku mimicznego w mimicznym ZF;
- określenie zasad rozgraniczania ZF i odpowiedniego znaku mimicznego w tekstach języka polskiego;
- systematyzacja i opis zmian funkcjonalnych zachodzących w badanych ZF (na podstawie analizy korpusów);
- ujawnienie najbardziej typowych dla tych ZF innowacji;
- określenie ewentualnych przyczyn powstania innowacji oraz określenie ich funkcji w tekście.

Teoria W. Łabuńskiej

W komunikacji niewerbalnej dla emocji *gniewu* charakterystyczne jest wzajemne oddziaływanie i połączenie następujących cech mimicznych:

- 1) otwarte usta;
- 2) opuszczone kąci ust;
- 3) otwarte lub **zwązione** błyszczące **oczy** (*ktoś patrzy kosym okiem*);
- 4) **brwi, zbliżone do nasady nosa** z uniesionymi końcami zewnętrznymi (*ktoś marszczy brwi*);
- 5) pionowe zmarszczki na czole;
- 6) dynamiczna twarz.

8 dodatkowych cech mimicznych

- 1) „zaciśnięte zęby”: *zaciskać zęby*;
- 2) „pokazywanie zębów”: *ktoś pokazuje zęby*;
- 3) „spojrzenie na kogoś z ukosa”: *ktoś patrzy kosym okiem*;
- 4) „dynamika oczu”: *oczy biegają komuś*;
- 5) „spojrzenie spode łba”: *patrzeć spode łba*;
- 6) „patrzeć w określony sposób – wyrażający negatywną emocję”:
 - rzucanie spojrzenia: *ciskać komuś w twarz (gniewne, nienawistne) spojrzenie*;
 - niedobre, złe, zimne spojrzenie: *patrzeć wilkiem*;
 - szatańskie spojrzenie: *diabeł komuś z oczu patrzy*;
 - patrzenie przygniatającym wzrokiem: *miażdżyć kogoś wzrokiem*;
- 7) „zakrwawione oczy”: *oczy nabiegają krwią*;
- 8) „szeroko otwarte oczy”: *oczy wyszły komuś z orbit*.

Emocje w ZF

Cechy mimiczne służą do określenia nie tylko jednej konkretnej emocji, lecz dwóch, trzech emocji czy zawierają w swojej strukturze semantycznej jakieś inne odcienie znaczeniowe, na przykład:

gniew i radość: *ktoś szczyrzy zęby do kogoś*

gniew i strach: *oczy wyszły komuś z orbit*

gniew, niezadowolenie, cierpienie: *ktoś marszczy brwi*

gniew, niechęć, dezaprobata: *ktoś patrzy na kogoś / na coś kosym okiem*

gniew (wrogość), pogarda (krytyczność), niechęć i

badawcze spojrzenie: *ktoś zmierzy kogoś wzrokiem*

Tylko **gniew:** *usta komuś ściskają się (w gniewie, w porywie gniewu itp.)*

Kryterium rozgraniczenia znaku mimicznego i odpowiedniego ZF

ZF ma znaczenie interpretacyjne, a gest mimiczny jest wyrażeniem konkretnego działania (Крейдлин 2004: 287-312).

A zatem znak mimiczny jest stosowany w żywych dialogach jako reakcja na pewne słowa czy informacje, na przykład:

...i wypala: Jestem w nastroju nieprzysiadalnym! Wyjmuje fajkę, patrzy spode łba i czeka... – Ale powiedz o tym z pluciem – zniecierpliwiła się Trawka.... (korpus.pl).

Rozgraniczenie w korpusach znaku mimicznego i odpowiedniego ZF jest trudne, ponieważ granica między nimi jest bardzo płynna.

Niekiedy **o rozgraniczeniu ZF i gestu mimicznego decyduje szerszy kontekst** użycia jednostki, jak na przykład wyraz *minkami* podkreślający realność wykonywanego działania w następującym kontekście:

...Po czym wszczyna się rozmowa przeplatana kręceniem fartuszka, spoglądaniem spod czoła i rozmaitymi innymi minkami, za pomocą których najtwardsze serce męskie snadnie pogrążone być może... (korpus.pl).

Kontekstualna realizacja ZF

- o **innowacje modyfikujące:**

1. innowacje kontaminujące;
2. innowacje regulujące;
3. innowacje rozwijające;
4. innowacje wymieniające;
5. innowacje skracające.

- o **innowacje rozszerzające.**

(St. Bąba 1989: 46-66)

1. Innowacje kontaminujące (80 ZF)

1. **kontaminację z węzłem formalnym** (3 konteksty):

zaciskać zęby i pięści:

...Tej opozycji, której przedstawiciele czasami spędzani z tej mównicy, schodzili, zaciskając zęby i pięści, ponieważ szanowali regulamin... (korpus.pl).

2. **kontaminacja z węzłem semantycznym** (77 kontekstów):

mierzyć *spode łba* spojrzeniem (kogoś)

(mierzyć (kogoś) spojrzeniem [od stóp do głów] + patrzeć spode łba (na kogoś) ze wspólnym elementem znaczenia – „patrzeć wrogo, nieprzychylnie”:

*...Naciska klamkę, cofa się tyłem, do ostatka mierząc *spode łba* przybyłą spojrzeniem, w którym jest niepokój i wyrzut... (korpus.pwn.pl).*

(Dziamska-Lenart 2004: 52-66)

2. Innowacje regulujące (65 ZF)

1) zmiany w zakresie kategorii liczby członu ZF:

ze zmianą liczby pojedynczej na mnogą (39 ZF), mnogiej na pojedynczą (11 ZF):

pogardliwie kręcić nosami:

...po gwałtownym spadku popularności disco polo i muzyki rockowej. Zdania krytyków są jednak podzielone – jedni pogardliwie kręcą nosami, nazywając z pobłażaniem nowe zjawisko terminem „folko polo”... (korpus.pl IPI PAN).

2) zmiany w zakresie kategorii aspektu członu ZF (8 ZF), naprz.:

mierzyć się spojrzeniami:

... *ale odnoszę wrażenie, że nie traktuje mnie pan poważnie. Mierzyli się przez chwilę spojrzeniami....* (korpus.pwn.pl).

3) zmiany postaci słowotwórczej członu (7 ZF):

przypatrywać się spode łba:

... *Wstyd go palił na myśl, żeby poprosić o kasek, ale głód kiszki skręcał. Kamraci przypatrywali mu się spode łba. Zaczęli między sobą mamrotać z niechęcią...* (korpus.pl).

3. Innowacje rozwijające (56 ZF)

1. Innowacje uzupełniające człon czasownikowy ZF przy pomocy okolicznika sposobu (23 ZF)

patrzeć jak kozioł spode łba:

...– *Dawaj go żywcem!* – zawołał król. Po chwili wszedł wysoki, chudy szlachcic, patrzący jak kozioł spode łba. Skłonił się naprzód panu do nóg... (korpus.pl).

2. Innowacje uzupełniające człon rzeczownikowy ZF przy pomocy przydawki przymiotnej (31 ZF)

oczy ciskają straszne błyskawice:

...*Głos olbrzyma brzmi tak groźnie, a oczy Radzickiego ciskają tak straszne błyskawice, że przezorniejsi śpieszą...* (korpus.pl).

4. Innowacje wymieniające (34 ZF)

1. Innowacje wymieniające człon czasownikowy na czasownik bliskoznaczny (28 ZF)

łypać spode łba:

... Nikt za nim nie pobiegł. Ludzie łypią nań tylko spode łba – Białorusini – mruknął ktoś obok Wołodii... (korpus.pwn.pl).

2. Innowacje wymieniające człon rzeczownikowy (4 ZF).

marsowe lico :

...Hegla! Kutz widzi tę parami rozpląsaną ferajnę, co ma nieuleczalnie marsowe lico, widzi – i tańczy po swojemu... (korpus.pl)

3. Innowacje wymieniające człon przymiotnikowy (2 ZF)

robić dobrą minę do kiepskiej gry

...Bardzo dobrzy aktorzy, np. Piotr Fronczewski, Janusz Rewiński, Ignacy Machowski – robią dobrą minę do kiepskiej gry, ale nie zdaje się to na nic... (korpus.pl).

5. Innowacji skracających (3 ZF)

oczy płoną:

*...Do tego mnie nigdy Gniew ani
przemoc Jego nie przymuszają... –
Posłuchaj tylko tego „nigdy” – oczy
Wojtka płonęły... (korpus.pl).*

Innowacje rozszerzające (5 ZF)

kraj+kręci nosem+na co:

...We wrześniu w znanym piśmie "The Economist" ukazał się artykuł kpiący na temat Polski, w którym m.in. czytamy: Trudno wyobrazić sobie jakikolwiek kraj kręcący nosem na darmowe pieniądze przeznaczone na promocje inwestycji...(korpus.pl. IPI PAN).

Wnioski

- Związek między werbalnym a niewerbalnym w strukturze ZF jest na tyle mocny, że powoduje powstanie wielkiej liczby innowacji frazeologicznych, które w większości są **uzasadnione**. Zaspokajają potrzeby semantyczne wypowiedzi: ekspresywność, aktualizację dla wzmocnienia wypowiedzi.
- Autor innowacji stara się „złapać” w jednym połączeniu wyrazowym znaczenie zarówno ZF, jak i znaku mimicznego. Dlatego większość z tych innowacji znajduje się **bliżej pogranicza** ZF i odpowiedniego znaku mimicznego.
- Do **nieuzasadnionych**, naszym zdaniem, należy zaliczyć ZF *patrzeć z byka*, ponieważ innowacja ta nie ma motywacji kontekstowej, zwłaszcza ewentualnej zmiany znaczenia, i powstała chyba w wyniku nieznajomości przez jej autora zasobu frazeologicznego polszczyzny.

ZF *patrzeć / spoglądać bykiem* „patrzeć, spoglądać nieufnie, wrogo, ponuro, mając pochyloną głowę” (WSFzP) i *pałnąć / strzelić / rąbnać / uderzyć / wałnąć / zaprawić kogoś z byka / bykiem* „młodz. uderzyć kogoś głową” (WSFJP):

... *Zwolennicy integracji nie chcą się ujawniać, bo „inni będą potem patrzeć z byka”...* (korpus.pl), gdzie łączącym elementem formalnym jest człon *byk*.